

Hallvard Moe

Lidenskap som politikkenes drivkraft. Et intervju med Chantal Mouffe

Målet med demokratisk politikk er ikke å oppnå konsensus gjennom rasjonell meningsbrytning, men heller å temme potensiell fiendtlighet. Istedenfor å forvise følelser og lidenskap til den private sfæren bør de mobiliseres i retning av demokratisk design. Med sin modell for agonistisk demokrati taler Chantal Mouffe tilsynelatende de dominerende retningene innen demokratiforskning midt imot.

Deliberative teorier – teorier som holder rasjonell diskusjon i den offentlige sfære som sentralt for politikkforståelsen – fikk en stadig mer dominerende posisjon utover på 1990-tallet. Deliberasjon har også blitt et populært begrep for de deler av medieforskningen som forsøker å forstå og forklare hvilke roller mediert kommunikasjon spiller i demokratiet. Jürgen Habermas' klassiker *Borgerlig offentlighet* kom i norsk oversettelse i 1971 – nesten 20 år før den engelske versjonen. Hans teori la premissene for norske medieforskeres studier av den offentlige sfære. Mouffe gjør seg bemerket med et tydelig formulert alternativ. Det appellerer åpenbart til medievitenskapelige studier – ikke minst når det gjelder spørsmål om alternative medier og deres bidrag til offentlige sfærer, eller om deltagelse i media, om hvordan folks medvirkning tar form og hvilken rolle den spiller. Enten det dreier seg om talkshowpublikum eller publisering av hjemmevideoer på nettet. Ettersom slike problemfelt har fått økende oppmerksomhet, virker det også som om Mouffes perspektiv blir tilsvarende aktualisert. I oktober innleder hun under Norsk medieforskerlags 12. medieforskerkonferanse i Bergen.

Mouffe kommer opprinnelig fra Belgia, og er utdannet ved universitetet i Louvain, Paris og Essex. Hun er nå professor i politisk teori ved University of Westminster. På slutten av 1970-tallet redigerte hun sin første bok – *Gramsci and Marxist Theory* (London: Routledge & Kegan Paul). Sitt første vidkjente arbeid gjorde hun sammen med Ernesto Laclau. I 1985 gav de ut *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (London: Verso). Boken presenterer det teoretiske grunnlaget for hennes demokratiteori, der spørsmål om makt og fiendskap står sentralt. Sammen blir de to teoretikerne gjerne presentert som bidragsyttere til en fornyelse av den politiske venstresiden: «Midt i de voldsomme forandringene verden er vitne til i dag, haster det mer enn noensinne med å revurdere demokra-

tisk politikk», skrev Mouffe i 1992 i innledningen til antologien *Dimensions of Radical Democracy* (London: Verso). Utover på 1990-tallet tok hennes «agonistiske» alternativ form mer eller mindre parallelt med mer empirisk rettet arbeid – særlig på høyrepopulistiske bevegelser i Europa. Hennes seneste bok *On the Political* (London: Routledge) fra 2005 er en poengtert presentasjon av posisjonen.

Den agonistiske demokratimodellen

Hva er startpunktene for din tilnærming?

– Mitt første startpunkt er å gjøre et skille mellom det politiske og politikk. Med det politiske forstår jeg den antagonistiske dimensjonen; en dimensjon av fiendskap som alltid vil være til stede i samfunnet. Politikk forstår jeg som de sett av praksiser, språkspill og institusjoner som skal etablere orden under disse konfliktfylte forholdene. Dette er et syn som skiller seg fra for eksempel Habermas'.

– Et annet startpunkt for min refleksjon er at det alltid dreier seg om kollektive identiteter. Det er også en av grunnene til min kritikk av hovedstrømningene innen demokratiteorifeltet; jeg mener de er for individualistiske. Politikk handler om å skape kollektive identiteter, og det medfører alltid skillet mellom «oss» og «dem». Fra dette startpunktet ble jeg overbevist om at for å forstå den demokratiske politikkenes natur, og de utfordringene den står overfor, trenger vi et alternativ til de dominerende tilnærmingene som finnes innen politisk teori.

Mouffe distanserer seg altså også fra tilnærminger som ser på politiske aktører som drevet av ren egeninteresse, tilnærminger som tillegger den offentlige sfære liten vekt. Men det er avvisningen av deliberative varianter som gis størst plass. Alle er, ifølge Mouffe, på ulikt vis basert på et individualistisk og rasjonalistisk rammeverk. Nøkkelordet for hennes alternativ er det hun kaller «agonisme».

– I et nøtteskall går min argumentasjon som følger: Hvis vi anerkjenner den distinksjonen jeg har gjort mellom det politiske og politikk, og det faktum at det politiske aldri kan bli eliminert, da begynner vi å innse at en av de store utfordringene for demokratisk politikk er å uskadeliggjøre den antagonismen som er en alltid tilstedeværende mulighet i alle samfunn. Det fundamentale spørsmålet for demokratisk politikk er ikke hvordan vi skal oppnå en rasjonell konsensus uten at noen blir ekskludert. Det vil kreve etablering av et «oss» som ikke har et korresponderende «dem», og det er umulig siden «oss» nettopp er avgrenset i forhold til «dem». Så det avgjørende spørsmålet for demokratisk politikk, etter mitt syn, er hvordan en kan etablere denne oss/dem-distinksjonen på en måte som samtidig anerkjenner pluralisme.

– Den agonistiske demokratimodellen forutsetter at konflikt i demokratiske samfunn verken kan eller bør fjernes, fordi det spesifikke ved moderne demokratier nettopp er anerkjennelsen av konflikter. Så det demokratiske politikk ifølge mitt perspektiv krever er at «de andre» ikke sees på som fiender som skal ødeleg-

ges, men som motstandere hvis ideer skal bekjempes – til og med heftig – men uten å trekke i tvil deres rett til å forsvare sine ideer.

Vi bør altså forsøke å unngå at konflikter tar form av antagonisme – kamp mellom fiender – og i stedet forsøke å finne måter som gjør at konflikter kan ta form av «agonisme» – kamp mellom motstandere [*adversaries*]. Motstandere kjemper mot hverandre fordi de ønsker at deres tolkning skal bli hegemonisk, men det rokker ikke ved opponentens rett til å kjempe for sin tolkning. Det er den store forskjellen mellom motstandere og fiender. Konfrontasjonen mellom motstandere er kjernen i en agonistisk kamp, som ifølge Mouffe er selve vilkåret for et levende demokrati.

Lidenskap i offentlige rom

Men hvis konflikt fremheves på denne måten, hvilken plass tillegges da følelser som motiv og som uttrykk for politisk handling?

– De dominerende demokratimodellene er utilfredsstillende fordi de lar være å beskrive betydningen av det jeg kaller lidenskap [*passion*]. Med lidenskap refererer jeg ikke til individuell lidenskap, men til den følelsesmessige dimensjonen som er tilstede i dannelsen av kollektive identiteter. Etter mitt syn kan man ikke forstå demokratisk politikk uten å erkjenne lidenskap som drivkraften innen politikkkfeltet. Jeg jobber med modellen som jeg kaller agonistisk-pluralistisk for å takle alle de spørsmålene som ikke kan bli tilstrekkelig behandlet av de dominerende retningene, på grunn av deres rasjonalistiske og individualistiske rammeverk.

– I den agonistiske modellen er hovedoppgaven for demokratisk politikk ikke å eliminere lidenskap eller å forvise lidenskapen til den private sfære for å oppnå rasjonell konsensus i den offentlige sfæren, som mange demokratimodeller ønsker. Hovedoppgaven er så å si å temme disse lidenskapene ved å mobilisere dem i retning av demokratisk design ved å skape kollektive identitetsformer for demokratiske mål. Og en del av mitt arbeid har gått ut på å vise at når slike former ikke eksisterer, da mobiliseres disse lidenskapene av blant annet høyrepopulistiske bevegelser på en måte som virkelig setter demokratiet i fare.

Hva blir da konsekvensene av en slik tilnærming for synet på den offentlige sfære?

– Det viktigste er å utfordre den vidstrakte enigheten om å betrakte offentlige rom som et terreng der konsensus kan oppstå. Den agonistiske modellen hevder faktisk det motsatte: Offentlige rom er slagmarken der ulike hegemoniske prosjekt konfronteres uten noen som helst mulighet for endelig forsoning.

Mouffe understreker at det alltid dreier seg om offentlige rom i flertall. «Agonismen» finner sted i et mangfold av diskursive overflater. På denne måten finnes det heller ikke noen underliggende prinsipp om enhet – ikke noe forutsatt senter for dette mangfoldet av rom – det finnes alltid et mengde ulike artikuleringer blant dem. Rommene er alltid hegemonisk strukturert, og kampen står mellom alternative former for artikulasjon i de ulike offentlige rommene.

– Så det er klart at min tilnærming er svært ulik den til Jürgen Habermas. Habermas snakker om den offentlige sfæren, ikke om offentlige rom. Og han presenterer det som stedet der deliberasjon finner sted med rasjonell konsensus som mål. Habermas aksepterer nå at det er usannsynlig å faktisk oppnå konsensus, gitt det sosiale livs begrensninger, og derfor har han i det siste presentert sin idé om den ideelle talesituasjon som en regulerende idé, ikke som noe som virkelig kan oppnås.

Det kan argumenteres for at en også fra en habermasiansk offentlighetsforståelse kan anerkjenne betydningen av alt det som ikke er støttet av rasjonelle argument i streng forstand. Slik kan en gi mulighet for å vurdere den verdien for eksempel tv-underholdning eller weblogger har for meningsdannelsen i offentligheten. Mouffe har likevel en mer grunnleggende innvending.

– Jeg vil insistere på at det er en forskjell mellom Habermas' og min tilnærming fordi ifølge mitt perspektiv er hindringene for Habermas' ideelle talesituasjonen ikke empiriske, mens han mener de nettopp er empiriske: Vi vil aldri være i stand til å legge til side våre egeninteresser og sammenfalle med vårt rasjonelle jeg. Derfor vil vi aldri nå målet, men det er altså på grunn av de empiriske hindringene. Etter mitt syn er hindringene for den ideelle talesituasjon ontologiske. Habermas' beskrivelse er faktisk en begrepsmessig umulighet, fordi den vil forutsette varig konsensus uten eksklusjon – altså «oss» uten «dem» – og det viser hele min filosofiske tilnærming at er umulig. Så det er forskjellen mellom min posisjon og tilnærmingen til Habermas og deliberativ demokratiteori.

Pluralismens grenser

Mouffe er også nøye med å distansere seg fra det hun kaller en uansvarlig pluralisme: Det er grenser for hvilket mangfold og hvilke typer konflikter vi kan tillate i et samfunn uten at selve institusjonene og praksisene som holder oppe det moderne demokratiet ødelegges. Men hvordan skal vi sikre dette grunnleggende behovet, og samtidig forsvare en så utstrakt pluralisme som mulig?

– Det er grenser for pluralismen. La meg først si hva jeg mener med grenser. Det er klart indikert at den agonistiske kampen trenger det jeg kaller en konsensus preget av konflikt [*conflictual consensus*]. For å kunne ha en diskusjon må vi ha en grunnleggende enighet om hva vi diskuterer. Og for å snakke i politiske termer; det må være noe mellom borgerne – et bånd, en eller annen form for felles lojalitet, som gjør dem til borgere. Og dette kaller jeg en felles lojalitet til det etisk-politiske prinsippet til det politiske regimet. I moderne demokratier er det frihet og likhet for alle. Men jeg sier også at de prinsippene kun eksisterer i et mangfold av tolkninger. Du kan si «ja, vi er enige om frihet og likhet», men når det kommer til at vi skal definere hva frihet og likhet er for noe, da vil vi finne veldig ulike definisjoner. Det kan være en ren liberal forståelse, en ren konservativ, en ren radikal-demokratisk. Så frihet og likhet – ja – men allerede er det en uenighet om hva de begrepene betyr. Mange kan være enige om at dette er prinsippene som skal være bærende for vår politiske sam-

men Slutning, men samtidig være uenige om hva de betyr. Og for meg er den agonistiske kampen nettopp dette: Uenighet om hvordan vi skal forstå likhet, hvordan vi skal forstå frihet, og hvem som skal inkluderes i vår politiske sammenslutning.

Det vil alltid finnes mennesker som ikke er enige i at disse prinsippene skal være bærende. De menneskene kan ikke være en del av den agonistiske kampen. De er fiender. Det de ønsker er å sette spørsmålsteget ved vår politiske sammenslutning, og det er, etter Mouffes syn, her grensene for pluralisme går. Man kan ikke i pluralismens navn akseptere kravene fra mennesker som ikke forfekter sin egen tolkning av systemet, men selve systemets negasjon.

– Jeg har pleid å bruke et virkelig ekstremt eksempel – som dessverre ikke virker like ekstremt i dag: Under fatwaen mot Salman Rushdie var det en gruppe radikale muslimer i Storbritannia som argumenterte for at den britiske stat burde gi dem rett til å drepe Rushdie, siden deres religion krevde det. Britiske myndigheter sa selvfølgelig nei. Da hevdet enkelte i den offentlige debatten at dette ikke kunne være i tråd med liberal pluralisme, fordi de radikale muslimenes krav ikke ble anerkjent. Og jeg husker at enkelte av vennene mine, som så på seg selv som liberale, ble litt forvirret. De sa; «vel, kanskje de har et poeng», og jeg sa; «for meg er ikke dette et problem: Dette er et krav som ikke kan aksepteres siden det stiller spørsmål ved selve grunnlaget for vårt system». Det betyr ikke at fiendene er irrasjonelle eller umoralske, de forsvarer ganske enkelt en annen form for rasjonalitet og en annen form for moral enn oss. Så det er der jeg setter grensene for pluralisme.

Det neste spørsmålet blir da hvordan disse restriksjonene skal fastsettes. For Mouffe er grensene politiske av natur. Hva innebærer det?

– Å presentere grensesettingen som en politisk avgjørelse og å si at grensene er politiske av natur betyr at det er mulig å diskutere dem. Et interessant eksempel er hva man skal gjøre med partier som *Front National* i Frankrike, og tidligere med *Haiders Freiheitliche Partei Österreichs*. Skal de anerkjennes som motstandere i en agonistisk diskusjon, eller skal de plasseres på utsiden? Det er et spørsmål om tolkning. Spørsmålet er om de virkelig trekker i tvil prinsippene om frihet og likhet for alle, eller om de bare har en tolkning av disse prinsippene som vi virkelig misliker, men som bør aksepteres i et demokratisk samfunn. Dette er en avgjørelse som etter mitt syn kun kan fattes pragmatisk. Du kan lukke en diskusjon fordi den ikke kan diskuteres mer, fordi den vil være evigvarende. Så kan vi heller være åpne for å se på saken igjen senere.

Media og medieforskningen

Hva så med media? Er det mulig å tenke seg ideen om agonistisk pluralisme anvendt for å demokratisere media?

– Jeg ville ikke sagt det på den måten. Jeg mener spørsmålet om å demokratisere media ikke er et teoretisk spørsmål. Vi vet godt hvordan vi kan demokratisere media – vi vet for eksempel at vi må utfordre aktører som Berlusconi eller Murd-

och. Selvfølgelig kunne media spille en viktig rolle i utviklingen av en agonistisk offentlighet, for det er i media denne agonismen kan komme til uttrykk. Men jeg mener i bunn og grunn – og jeg har hatt denne diskusjonen med journalistvenner – at det er galt å se på media som ansvarlig for depolitiseringen og det post-politiske stadiet vi befinner oss på i dag. Selvfølgelig er media en del av det, men mest som symptomer på hva som skjer i et samfunn. Og du kan ikke forvente at de skal skape den agonistiske diskusjonen. Initiativet må komme fra for eksempel politiske partier eller sosiale bevegelser eller ulike andre politiske krefter.

– La oss se på det jeg mener er absolutt essensielt for en demokratisering av samfunnet, nemlig å lansere et alternativ til nyliberalismen. Det er ikke medias oppgave å skape dette alternativet. De skal gi mulighet for at alternative syn skal kunne komme til uttrykk, men andre skal tenke ut alternativene. Og det er det som ikke skjer i dag. Det er faktisk ikke nok agonistisk diskusjon i samfunnet som media kan reflektere eller gi stemme til. Og den holdningen; «Herregud, vi kan ikke gjøre noe fordi media ikke tillater det!» Et bevis for at dette er en gal holdning var det som skjedde da Frankrike sa nei til EU-grunnloven. Den store, store majoriteten av medier var for, men til tross for det ble resultatet et nei. Vi burde ikke fremstille media som denne store hindringen for demokratiet. Årsaken til de problemene vi ser må vi lete etter annensteds.

Men viser da eksempelet fra Frankrike at media ikke kan sees på som én enhet, for eksempel når det gjelder rollen de spiller for offentlig debatt og politisk mobilisering? Betyr dette at det finnes alternative mediekanaler, kanaler som tar seg av uttrykk og meninger som er i opposisjon til de store medieaktørene?

– Ja, absolutt. Jeg vet ikke om det er slik i Norge, men i Storbritannia sier den politiske venstresiden: «På grunn av Murdochs kontroll over media kan vi ikke foreta oss noe». Det er en rettferdiggjøring av det faktum at venstresiden virkelig ikke makter å organisere politiske krefter. Media er et bilde på hva samfunnet er, og vi kan ikke forvente at de er mer progressive enn samfunnet.

En typisk kritikk av medievitenskapen er at den er fjernet fra politisk teori. Medievitere bidrar ikke til teoriutviklingen i dette feltet – de bare importerer. På den andre siden kan en innvende at politisk teori ikke har fått grep om den fundamentale rollen media har i moderne samfunn. Mouffe understreker at hun absolutt ikke er oppdatert på det som rører seg innen medieforskningen knyttet til hennes interesser. Selv om hun ser klare berøringspunkter mellom de to forskningsfeltene, peker Mouffe på det hun mener er tendenser til et naivt demokratisk syn innen deler av medie- og kommunikasjonsforskningen.

– I Storbritannia er medievitenskapen godt utviklet. Det har vært viktige arbeider innen cultural studies-tradisjonen, Stuart Halls for eksempel, som har koblinger til min forskning. Det er også berøringspunkter gjennom interessen for Gramsci, siden min første bok var om ham. Tilnærmingen jeg utvikler for demokratiteori, særlig når det gjelder spørsmål om dannelsen av kollektive identiteter, er meget relevant for medievitenskapen. Den tillegger media en sentral rolle i identitetsdannelsen.

– Jeg har deltatt på en rekke forskerkonferanser med Internett som tema. Jeg mener at min idé om agonistiske offentlige rom er viktig for det feltet. Det er i for stor grad en konsensus-basert demokratiforståelse blant Internettforskere – de ser ut til å mene at det er tilstrekkelig at folk får anledning til å uttrykke seg. Mange forskere har et overforenklet demokratibegrep, og et for samtykkende syn på demokrati: La alt dette mangfoldet komme til uttrykk, og gjennom mangfoldet går vi i riktig retning, det er hva demokratiet handler om. Jeg mener at det er viktig å innse at Internett kan bli et viktig offentlig rom, men bare dersom det gis mulighet for strukturerte diskusjoner som tilbyr alternativ, og ikke bare gir deltakerne en generell anledning til å uttrykke sitt syn. Det faktum at folk har weblogger og uttrykker sine meninger vil ikke i seg selv bidra til å skape en ny type hegemoni. Det kan like gjerne bare føre til reproduksjon av det eksisterende hegemoniet. For Internett er spørsmålet; hvilken type offentlig rom bør det utgjøre? Et rom for deliberasjon, et rom der folk er i stand til å uttrykke sitt syn eller et rom for agonistisk konfrontasjon? Jeg vil insistere på det siste. Det er bare så lenge Internetts offentlige rom blir forstått som agonistisk konfrontasjon at Internett virkelig kan bidra til å styrke demokratiet.

Hallvard Moe, Universitetsstipendiat
Institutt for informasjons- og medievitenskap
Universitetet i Bergen
e-post: Hallvard.Moe@infomedia.uib.no

BIFF ønsker Norsk medieforskerlag velkommen til årets konferanse i Bergen 19. - 20. oktober

Tema for plenumsesjonene er "Medier, IKT og demokrati". I tillegg kommer et arrangement i samarbeid med BIFF, planlagt til lørdag 21. oktober. Informasjon om dette kommer senere.

BIFF foregår i perioden 18.-25. oktober og tilbyr et bredt program av filmer, foredrag og debatter. Informasjon om dette kommer på BIFFs nettsider www.biff.no frem mot festivalen.

**KJØP RABATTKORT
for deg som vil
se mange filmer rimelig**

